

**Zâtî Süleyman Efendi'nin Nakşî Ali Akkirmânî'nin Bir
Mu'ammâsını Şerhi**

Yard. Doç. Dr. Hikmet ATİK*

Özet

Divan edebiyatında yazılan şiirlerin daha iyi anlaşılması için onun şerhini yapmak bir gelenek haline gelmiştir. Özellikle sevilen şairlerin şiirleri, gerek yaşadığı dönemde gerekse daha sonraki devirlerde başka şairlerce şerhedilmiştir. Şiirleri en çok şerhedilenlerin başında Yunus Emre gelmekle beraber Nakşî Ali Akkirmânî de şiirleri şerhedilen önemli şairler arasındadır. Zâtî de, Nakşî'nin, "Allah" lafzının sorulduğu bir mu'ammâ gazelini şerhetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nakşî, Zâtî, Şerh, Mu'ammâ, Edebiyat.

Abstract

It has been a custom in Classical Turkish Literature to comment on poems to make its meaning clear. Especially the poems of the celebrated poets were commented on both in their lifetimes and in the later periods. Of these poets, Yunus Emre is the leading figure whose poems were commented on most. Naqshi Ali Akkirmani is also one of the important poets whose poems were commented on. Zati commented on the mu'ammâ gazel (a kind of lyric poem) of Naqshi in which the word of 'Allah' is in context.

Key Words: Naqshi, Zati, Muammâ, Commentary, Literature.

Giriş

Şerh, açıklamak, kapalılığını gidermek, izah etmek anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. İslâmî ilimlerde, Kur'an-ı Kerim'in tefsiriyle başlayan şerh geleneği, zaman içerisinde, başta tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî ilimler olmak üzere, tabii ve beşerî ilimlerde kullanılmıştır. Şerhin, gerek dinî, gerekse diğer ilim dallarında yazılan

* Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı. nevahik@hotmail.com.

eserlerin, zamanla daha iyi anlaşılmasını temin ve nesilden nesile intikalini sağlamak amacıyla kullanılmış bir metod olduğu söylenebilir. Bu metodun, edebî eserlerde kullanılmasının da hayli uzun bir geçmişi vardır.

Şerh kelimesi, sözlüklerde izah etme, genişletme, açma ve yarma gibi mânâlara gelmektedir. İstilah olarak ise, "bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifade ve nüktelerini açıklama ve yorumlama"¹, ya da "anlaşılması zor bir metnin niteliğini açıklamak, aydınlatmak, yorumlamak"² şeklinde târif edilebilir. Şerhle yapılmak istenen daha önce yazılmış olan bir eseri açıklamak ve onda ilk bakışta görünmeyen bir takım özellikleri ortaya koymaktır. Böylelikle o eserden başkalarının da istifadesine bir kolaylık sağlanmış olur.

Şerh yazma klasik edebiyatımızda âdetâ bir gelenek haline gelmiştir. Bazı şairlerin yazmış olduğu şiirler ya da risaleler daha sonra gelen yahut aynı çağda yaşayan şairler ve âlimlerce şerh edilmiştir. Bu bazen o eserin muğlak ifadelerini ortaya çıkarma, bazen de bizzat şârihin eseri kendisinin anlaması arzusuyla olmuştur. Birçok sûfi şairin de şeyhleri tarafından kaleme almış olan şiirleri şerh ettiğini görüyoruz.³

Kütüphaneleri taradığımızda en fazla şerh edilen eserleri şöyle sıralayabiliriz; Kırk hadis mecmuaları, evrâd mecmuaları, Hilye-i Nebî mecmuaları, Esmâ-i Hüsnâ risaleleri, Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*, Sadî'nin *Bostan* ve *Gülistân'ı*; en çok şerh edilen kasideler ise, *Kasîde-i Bürde*, *Kasîde-i Bür'e*, *Kasîde-i Taiyye*, *Kasîde-i Mimiyye*. Bu eserlerin sayısını daha da çoğaltmak mümkündür.

Çalışmamıza konu olan eser de bir mu'ammâ şerhidir. Mu'ammâlara edebiyatımızda bir ismin gizlenerek bilmece şeklinde düzenlenmesi denebilir. "Mu'ammâlar başlangıçta Allah'ın doksan dokuz ismi (Esmâ-i Hüsnâ) hakkında düzenlendiği halde, sonradan insan isimleri için de yazılmıştır. Bazı divanlarda "mu'ammeyât" kısımlarında Esmâ-i Hüsnâ için söylenmiş mu'ammâlar da yer almaktadır. Şairlerimiz, bu mu'ammâları bir saygı gereği olarak, mu'ammeyât kısmının başına yerleştirmişlerdir.

¹ Hüseyin Kazım Kadri, *Büyük Türk Lügati*, III/217-218, İstanbul 1943; *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., s. II/1381, İstanbul 1992; İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lügati Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/2976, İstanbul 2008.

² Ali Ekber Dihhuda, *Lügat-nâme*, XVIII/ 307-308.

³ Türk Edebiyatında yapılmış şerhler hakkında detaylı bilgi için bkz., Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul 2000, s. 24-75.

Mu'ammâ bir bakıma manzum bir oyun, bir bilmece türüdür. Bu bakımdan mu'ammâ yazmak bir şairlik işinden ziyade, bir zekâ ve kabiliyet işidir. Buna benzer bir diğer tür de lugazdır. Ancak lugazın herhangi bir şey hakkında yazılması mümkün iken, mu'ammâ sadece insan isimleri için yazılmaktadır."⁴

Ömür Ceylan *Tasavvufî Şiir Şerhleri* adlı çalışmasında şiirleri en çok şerh edilen şairleri, Niyâzi-i Mısırî, Murâdî, Nakşî-i Akkirmânî, Yûnus Emre olarak sıralar.⁵ Biz bu çalışmamızda Nakşî'nin bir şiirine Zâtî'nin yapmış olduğu şerhi ele alarak incelemek istiyoruz. Şiirin beyitlerinin nesre çevrilmesi tarafımızdan yapılmıştır. Ayrıca şerhde geçen âyet ve hadislerin yanı sıra Arapça ifadelerin anlamı da tarafımızdan verilmiştir. Şimdi Nakşî ve Zâtî hakkında kısaca bilgi verelim.

Nakşî Ali Akkirmânî, Türk Tasavvuf Edebiyatının önemli ve etkili temsilcilerindendir. Fuad Köprülü, Nakşî'yi Yûnus Emre tesiri altında yetişen hece ve aruzu başarıyla kullanan bir şair olarak zikrederken⁶, Rıza Tevfik de Sokrates ve İngiliz şair Arnbutnot'la karşılaştırarak onun şiirlerinin edebî ve felsefî kıymetinden bahsetmektedir.⁷ Nakşî'nin şiirleri incelendiğinde, onun felsefî ve tasavvufî konularda ne kadar başarılı şiirler nazmetmiş olduğu anlaşılacaktır.

Nakşî, Divriği'de⁸ doğmuştur. Doğum tarihi hiçbir kaynakta olmadığı gibi daha sonra İstanbul'a nasıl ve ne zaman geldiği hakkında da bilgiler yoktur. Ayvansarâyî'de ise daha sonra İstanbul'a gelip Halvetiliğin Ramazaniye⁹ koluna intisab ettiği ve Kocamustafapaşa Dergâhı'nda¹⁰ yetiştiği bilgileri zikredilerek, buradan da irşad için bugün Ukrayna sınırları içinde olan Akkirman'a gönderildiği belirtilmektedir. *Osmanlı Müellifleri* dışındaki kaynak-

⁴ Ali Fuat Bilkan, *Türk Edebiyatında Mu'ammâ*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 11-12. Mu'ammâ hakkında daha geniş bilgi için bu eserin yanında bkz., M. Cavid Baysun, "Muammâ", *İA*, İstanbul 1993, VIII/435-438; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 392-393; Agh Sırrı Levend, *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Ankara 1962, s. 94-95; Yekta Saraç, Mu'ammâ, *DİA*, İstanbul 2005, XXX/322-323.

⁵ Ömür Ceylan, a.g.e., s. 35.

⁶ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1991, s. 17-20.

⁷ Rıza Tevfik, *Yeni Sabah Gazetesi*, 26 Ağustos 1944, 2 Eylül 1944, 8 Eylül 1944.

⁸ Bkz., Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, s.171.

⁹ Bkz., Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 53b; Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya C.V*, vr. 12 vd.

¹⁰ Kocamustafapaşa Dergâhı için bkz., Nazif Velikahyaoğlu, *Sünbülüye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, Çağrı yay. İst. 2000.

lar, Divriğili olmasından hiç bahsetmeden onun Akkirman'da yaşamış bir Halvetî dervişi olduğunu belirtir.¹¹

Mecelletü'n-Nisâb'da, "Nakşî Ali el-Kırımî, divân sahibi (خسته) 'hasta' kelimesinin delalet ettiği 1065/1655 yılında vefat etmiştir."¹² bilgisi bulunmaktadır. *Tuhfe-i Nâilî*'de ve *Rihlet-i Nakşî* adlı notta ise, vefatı (تاراج نقشی) "Târâc-ı Nakşî" tamlamasının delâlet ettiği 1065/1655 olarak verilmektedir.¹³ Mezarı, Akkirman Kalesi surlarının içinde bulunan ve Sultan II. Beyazıt (v.1512) tarafından yaptırılan tekkenin hankâhındadır.¹⁴

Mutasavvıf bir şair olan Nakşî'nin, şiirlerinde tasavvufî temalar ağırlıkta ve irşad görevi olması hasebiyle de, müridleri başta olmak üzere halkı eğitme gayesi hep ön plandadır. Sanat gayesinden çok uzak, samimi ve akıcı bir dille eserlerini ortaya koymuştur. Hem aruz hem hece veznini başarıyla kullanarak, bugün bile kolayca anlaşılabilir şiirler yazmıştır. Hece vezniyle yazmış olduğu şiirler çok güzel ve sade söyleyişlerden oluşmaktadır.

Divân'da bazen çok girift bir mu'ammâya rastlanabileceği gibi, bazen de çok güzel ve anlaşılır bir Türkçeye kaleme alınmış şiirlerle karşılaşılabilir. Tasavvufî düşünceyle kaleme aldığı iki önemli mesnevîsi, *ʿAynu'l-Hayat* ve *Gavriyye*'de dinî-tasavvufî temaları başarıyla kullanmıştır.

Tasavvufî ve didaktik manzumeler kaleme almış olan Nakşî, şiirleri üzerinde sonradan gelen şairlerce en çok şerh yapılan şairlerdendir.¹⁵ Onun içten ve samimî söyleyişlerini ihtiva eden şiirleri, Zâti Süleyman Efendi, Köstendilli Süleyman Şeyhî¹⁶ ve Salahaddîn Uşşâkî¹⁷ gibi şairler tarafından şerh edilmiştir.¹⁸

¹¹ Bkz., H. Vassaf, *a.g.e.*, C.V, vr. 12 vd; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 53b.

¹² Müstakim-zâde Süleyman Saadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb*, KB Tıpkıbasım, Ankara 2000, vr. 428a; Hüseyin Vassaf, *a.g.e.*, C. V, s. 12.

¹³ Nail Tuman, *Tuhfe-i Nailî*, II/1090; *Rihlet-i Nakşî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Bölümü, No: 3604/92.

¹⁴ H. Vassaf, *a.g.e.*, vr. 12. Vassaf, bu bilgileri verdikten sonra şöyle demektedir: "Akkirman'da zaviyesinde medfun imiş. Oraları Rus istilasında herc ü merce uğradığından şimdi ne hâledir, zaviye ve türbesi pâyidâr mı değil mi mechulândandır."

¹⁵ Ömür Ceylan, *a.g.e.*, s.35.

¹⁶ Ali Yılmaz, *Köstendilli Süleyman Şeyhî*, Ankara 1989, s. 280. Ancak yapılan bu şerhler günümüze kadar gelmemiştir.

¹⁷ Mehmet Akkuş, *Abdullah Selâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1998, s. 188. Uşşâkî'nin şerhleri de bu gün elimizde değildir.

¹⁸ Nakşî'nin,

Eyâ sen âanma kim senden bu güftârı dehân söyler

Nakşî'nin *Dîvân*'ının¹⁹ dışında, *Manzûme-i Aynu'l-Hayât*²⁰, *Manzûme-i Gavriyye*²¹ ve *Esrâr-nâme*²² adlı üç tane daha eseri vardır. Bu eserlerin başta *Dîvân* olmak üzere kütüphanelerde birçok yazma nüshası mevcuttur.

Nakşî'nin bir muammâsını şerheden XVIII. asır Türk sûfi ve dîvân şâirlerinden Süleyman Zâtî Efendi kaynakların ittifakla belirttiğine göre Geliboluludur. Ancak sonradan Keşan'a yerleşmesinden dolayı Keşanlı olarak da bilinir.²³ *Sicill-i Osmânî* ve *Hediyetü'l-Ârifin*'de Bursalı olduğu²⁴ ve bazı kaynaklarda da Keşan'da dünyaya geldiği²⁵ kaydedilmekle beraber, *Miftâhu'l-Mesâil* adlı eserinin mukaddimesinde Gelibolulu olduğunu kendisi ifade etmektedir²⁶. Onun Bursalı olarak gösterilmesi, tahsil hayatını ve seyr u sülûkunu burada şeyhi İsmail Hakkî-i Bursevî'nin kontrolünde tamamlaması; Keşanlı olarak gösterilmesi de buraya yerleşerek bir tekke kurması, ömrünün sonuna kadar burada hizmet ve faaliyetlerini yürütmesi sebebiyledir.²⁷

Celvetî tarikatına mensup ve İsmail Hakkî Bursevî'nin halifesi olduğundan, onu Bursalı olarak zikredenler de vardır.²⁸ Ancak *Kâ-mûs-ı A'lâm*'da Keşanlı olduğu belirtilerek şöyle denmektedir: "Şu 'arâdan ve meşâyih-i Halvetiyyeden olup, Rûm ilindeki Keşan Kasabası'ndandır. Bursalı Şeyh Hakkî Efendi müstahleflerinden olup

Veyâ terkîb olan 'unâur ya'ud la'óm-ı zebân söyler
diye başlayan gazeli Musullu Âmâ Hâfız Osman Efendi tarafından bayâtî-arabân makamında ilâhî olarak bestelenmiştir.

¹⁹ Hikmet Atik, *Nakşî Ali Akkirmânî Dîvânı*, Buruciye Yayınları, Sivas 2007.

²⁰ Suat Umagan, *Nakşî Ali Akkirmânî Aynu'l-Hayat (Tenkitli İnceleme Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniv. SBE, Erzurum 1996.

²¹ A. Halim Ulaş, *Nakşî Ali Akkirmânî Hayatı, Sanatı, Edebî Şahsiyeti ve Gavriye Mesnevisi*, Atatürk Üniv. SBE, Erzurum 1998.

²² İstanbul Büyükşehir Kütüphanesi, O. Ergin kitapları, No 1708.

²³ Selami Şimşek, *Keşanlı Süleyman Zâtî ve XVII. Asırda Celvetilik*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2005.

²⁴ Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, I, 403; M. Süreyyâ, *a.g.e.*, II, 342.

²⁵ Bkz. Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih No: 762, vr. 122b; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ank. 1964, s. 555; A.g.mlf., *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ank. 1968, 2. Bsk., s. 403; Mustafa İsen vd., *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ank. 1988, s. 547; Rıdvan Canım, *Edirne Şâirleri*, Ank. 1995, s. 396.

²⁶ Süleyman Zâtî, *Miftâhu'l-Mesâil ve Misbâhu'l-Mehâil*, Süleymaniye Ktp. Haşim Paşa, No: 29, vr. 1b.

²⁷ Selami Şimşek, *a.g.e.*, s.13.

²⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (Haz. Mustafa Keskin vd.), İstanbul 1996, II/376; Nail Tuman, *a.g.e.*, I/285; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, XIII/647; *İA*, İstanbul 1986, XIII/467-468.

kasaba-i mezkûredeki Halvetî Tekyesinde post-nişin iken 1151/1738'de vefat etmiştir. Eş'arı mutasavvifâne olup matbu bir divançesi vardır.²⁹ Şiirlerinde oldukça duygulu ve coşkulu bir dil kullanarak bazı tasavvufî konuları şiirlerinde incelemiştir.

İsmâil Hakkı Bursevî'nin en önde gelen halifelerinden olan Zâtî, kâmil ve mükemmil bir insandır. Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Süleyman Zâtî hakkında, "Şâir ve irfân sâhibi bir zât idi. Yazmış olduğu şiirler tasavvufî muhtevâlî olup, şeyhinin rûhâniyetinden istifâde ettiği açıkça görülmektedir."³⁰ ifadelerini kullanarak şiirlerinden örnekler verir.

Senin nûr-i cemâlindir eden 'âlemleri işrâk

Senin rû-yi visâlindir eden gönülleri müştâk

Halîl'e nâr-ı Nemrûd'u gülistân eyledin ammâ

Benim nâr-ı muhabbetle derûnum eyledin ihrâk

Egerçi Nûh'a tûfandan necât erdi Cenâbı'ndan

Beni deryâ-yı 'aşkında tamâmen eyledin işrâk

Cemâlinin sevdâsıyla bugün bu Zâtî-i ednâ

Emeklemekte yolunda başı açık yalın ayak

Hüseyin Vassâf Efendi de *Sefîne*'de, "Şiirde ve tasavvufta pek yüksektir. *Dîvân*'ı serâpâ hakâyık ile mâlî olup bi-hakkın sâhib-i nazm u kemâldir." ifadelerine yer vererek şiirlerinden teberrüken birkaçını nakleder:

Geçirme ömrünü sûfî sakın kîl ile kâl üzre

Ma'ânî yolların gözle ne yürürsün hayâl üzre

²⁹ Şemseddin Sâmî, *Kâmus-ı Alâm*, (Tıpkıbasım), III/ 2224, İstanbul 1308; Nail Tuman, a.g.e., I/285.

³⁰ Bkz., Bursalı, a.g.e., I/73.

Kaçarsan yetişir sana koğarsan yetişemezsin

Ki dünyâ gölgeye benzer denildi bu misâl üzre

Giderken râh-ı ukbâyâ ona yol vermedi dünyâ

Anınçün Zâtî bu nazmı getirdi hasb-i hâl üzre³¹

Süleyman Zâtî'nin başta *Dîvân*'ı olmak üzere, *toplam altı eseri vardır. Bunlar; Sevânihu'n-Nevâdir fi Ma'rifeti'l-Anâsır, Şerh-i Kasîde-i li-İsmâil Hakkî, Şerh-i Gazel-i Nakşî-i Akkirmânî*, soru-cevap üslûbunda yaklaşık 20 soruya cevap verdiği *Miftâhu'l-Mesâil, Misbâhu'l-Mesâil* ve insanın yaratılış özelliklerinden, bazı tasavvufî terimlerden bahsettiği *Risâle fi Mebde-i İnsân*'dır. Zâtî'nin bu eserlerinden, *Şerh-i Gazel-i Nakşî-i Akkirmânî* ve *Risâle fi Mebde-i İnsân* hariç diğerleri, kaynakların hemen hemen hepsinde zikredilmektedir.³² Biz çalışmamızda bu eseri günümüz okuyucularına kazandırmaya çalışacağız.

Yukarıda hayatı hakkında kısaca bilgi verdiğimiz ve tasavvufî gelenekten gelen önemli bir şâir olan Zâtî Süleyman Efendi'nin Nakşî'nin,

Nedür cânâ bil ol söz kim óadâ ü hem deâil Úur'ân

Tekellüm itmemişdür çün perî anı ne òod insân³³

diye başlayan muammâ gazeline yaptığı şerhin tesbit edebildiğimiz iki yazma nüshası bulunmaktadır.

1- H. Selimağa Kütüphanesi, Hüdâî Efendi; No: 591/1, (H).

2- İzmir-Tire Necip Paşa Kütüphanesi; No: NP 391/5, (N).

³¹ Bkz. Vassâf, *Kemâlnâme-i Hakkî*, s. 76-77.

³² Zâtî Süleyman Efendi'nin hayatı, eserleri, tasavvufî ve edebî kişiliği hakkında daha geniş bilgi için bkz., Şimşek, Selami, *Keşanlı Süleyman Zâtî ve XVII. Asırda Celvetilik*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2005, 316 s.

³³ Hikmet Atik, age, s.238-239.

1. Eserin Metni

DER MU'AMMÂ-YI NAÚŞÎ TERCÜME-İ HAZRET-İ ZÂTÎ
KADDESE'LLÂHU SIRRAHU'L-LAÛF³⁴

Şehvâ-i 'arsa-i âfâú ve enfüs ve şehbâz-ı buú'a-i muúaddes ve'l-ins tâcdâr-ı erbâb-ı 'üli'l-ebşâr ve nâm-dâr-ı esóabu'l-ma'ârif ve'l-kibâr a'nî Nakşî úaddese'llâhu sırrahu'l-laüf ve nevvera merúadehü's-şerîf òaoretlerinüñ pâl-i manzar-i (úalb-i) perverdkârlarına ilúa ve ilhâm olunan mu'ammâ-yı kerâmet-i mühimmelerini³⁵ tercümân-ı zebânî-berle îrâd³⁶ buyurmuşlardır. Bu efúaru'l-fuúara ve eóafu'ø-øú'afâ ve úalilü'l-biêâ³⁷ ve keâîrüş-şenâ'a el-müteòalliâ bi'ò-Zâtî. Allâhümme emóı òaüÿyâtî ve ecib bi-münâcâatî ve elhim lenâ bikeşfi rumûzihi ve óalli àamûøihi ve ba'dü müteşerri'an bi'l-bidâyeti. Yâ bismi'llâhi'l-'azîm ve müteyemminen bi'â-âalavâtî 'alâ Nebiyyihi'l-Kerîm.

Òaoret-i şeyòîñ inşâ ve îrâd buyurduàu maúâúud ve 'inde erbâbi'l-beâair ma'hûdeleriniñ òall-i 'iúdete işâret ve fetó-i úufl-i bâbına işâret ile şurú' olundu. Hüve'l-mülhimü bi'â-âavâb fi faâli'l-òitâb. Va'llâhü a'lemü bi'â-âavâb. Hâzihi ebyât-ı şerîf:38

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Nedür cânâ bil ol söz kim óadîâ ü hem deâil Úur'ân

Tekellüm itmemişdür çün perî anı ne òod insân

“Ey gönül, ne bir peri ne de basit bir insanın söylememiş olduğu hadis ve Kur'an olmayan o söz nedir?”

Evvelâ Òaoret-i şeyòîñ bu miâilli ta'miyelerinden murâd-ı 'aliyyeleri afâúî olmayup enfüsü olması aòharu mine's-şümúsdur. Zirâ Rasûl-i kâinât ve efòar-i mevcûdât buyurmuşlar ki, *“Men eóabbe ileyhi şey'en ekâera*

³⁴ Başlık N'de yok.

³⁵ kerâmet-i mühimmelerini: kerâmet-nümâların N.

³⁶ îrâd : - H

³⁷ úalilü'l-biêâ'a : úadîdü'l-biêâ'a H.

³⁸ Hâzihi ebyât-ı şerîf : - N

öikrahü.”³⁹ Bu öod ma'lûmdur ki; Öaoret-i şeyöüñ⁴⁰ mertebesinde olan 'azîzân-1 erbâb-1 óaúayıú ve esóab-1 daúayıúlardır. Ehl-i mecâz degillerdir. Öyle olsa onlar mecâzen inşâ olunan ebyât ve eş'ara ilüfat eylemezler. *Fe keyfe 'alâ ùarûi'l-mecâz* ta'miye ideler. Onlar cenâh-1 muóabbet ile hevâ-yı 'âlem-i enfüs vâdisinde hümâ-yı øamirleri pervâz ve mürâ-i cânlarına âşiyân-1⁴¹ úadim-sâzkârlardır. Pes imdi bunlaruñ mezâú-1 ma'hûdlerine göre âfâú mecâz menzilesindedir. Ve bunlar âfâú enfüs etmege meşâullerdir. Bu úadar temhîd ve beyân ile iktifâ ve ma'nâ-yı mîâra'a ibtidâ olsun ki, maúâúd-1 aâli beyân⁴² ve nümâyân oluna. Ve bi'llâhi't-tevfîú. Pes imdi.

Öaoret-i şeyöiñ “*Nedür cânâ bil ol söz kim*” buyurduúları söz 'alâ ùarûi-i suâldir, söz Türkîdir⁴³. Luât-1 'Arabîde; “úavl” demekdir, ism-i candır. Cemî-i aúvâle şâmildir. Úavl lisândan cereyân eden lafiódur. *Mâ yetalaffaóu bihi'l-insân úalîlen ev keâîran ev ma'neviyyen ev óâliyyen*⁴⁴ pes. İmdi úavl tekellüm ve telaffuó olunan⁴⁵ sözdür, gerek müfid olsun ve gerek âayr-i müfid olsun Öaoret-i şeyöüñ, “*ol söz kim óadîâ ü hem Úur'an degüldür.*” Buyurduúlarından müstefâde olunan bilâ-óarf velâ-âavt olan sözdür.

Zirâ, eóâdîâ ve Kur'an elsine-i enbiyâ 'aleyhimü's-selâm ve ümemehümde bi'ahruf ve âavt úraat olunmuştur. Ve sâir kelim gibi bi'ahruf ve âavt tekellüm buyurulmuştur. Öyle olsa Öaoret-i şeyöüñ söz buyurduúu óarf ve âavtla tekellüm etdikleri hadîâ ve Kur'an degildir. Zirâ eóadîâ ve Úur'an óarf ve âavtla úýra'at olunur demekdir.

Beyt-i ââni:⁴⁶

Daóî Tevrat ile şâhım degildür ol Zebûr İncil

O kim fehm eylemez anı pes andan yegdürür óayvân

“*O Tevrat, İncil ve Zebûr da degildir. Onu anlamayan ise hayvandan daha aşığıdır.*”

³⁹ “İlham, Peygamberlere gelen vahiy gibidir.”

⁴⁰ Şeyöiñ : şeyö N

⁴¹ âşiyân-1 : iábâtı H

⁴² beyân : ayân N

⁴³ Türkîdir : terkibdir H

⁴⁴ hâliyyen: mühmilen N; Kaynak ve tercüme???

⁴⁵ olunan : - H

⁴⁶ Beyt-i ââni : - N

Öaoret-i şeyöüñ söz didigi elfâö-ý óadíâ ve Úur'ân olmayýcaú, kezâlik elfâz-ý Tevrât ve Zebûr ve Ýncíl daöi degildir. Zîrâ bunlar daöi óarf ve âavtla úyra'at olunmuþtur. Gerçi bunlar fi'l-asl kelâmu'llâhdýr. Kelâmu'llâh fi óadd-i óatihi óarf ve âavtladýr demek caiz degildir. Ammâ kütübde mesûir ve elsine-i enbiyâ aleyhi's-selâmda ve ümemehümde meökûr olmasý óarf ve âavtladýr.

Öaoret-i şeyöüñ, “*O kim fehmi eylemez anî*” buyurduúlarý þu bizim söz dedigimizi fehmi eylemeyenler. Ya'ni añlmayanlar pes andan yegdürür. Óayvan buyurdugu ya'ni nev'-i benî Âdemden olup ve merkez-i Âdemîde müstaúarrým deyüp yine bu söz dedigimizi anlamaz ise⁴⁷ andan óayvan yegdür.

Zîrâ Âdemîde olan kemâl ü faöl àayr-i óayvânatda bulunmamak gerek.⁴⁸ Nitekim kelâm-ý úadîmde vârid olmuþdur. Úavlühü Te'âlâ “*Laúad kerremná benî Âdeme.*”⁴⁹ pes. Benî Âdem 'alâ úaderi 'ukûlihim ve fehmihim vâris-i Âdem a'nî ebu'l-beþerdir ki, haúúnda Óaú Subóânehu ve⁵⁰ Te'âlâ buyurur: “*Ve 'alleme Âdeme e'l-esmâ'e küllehâ*”⁵¹ pes.

İmdi, benî Âdemim diyen kimesne 'alâ úaderi'l-imekân ma'rifet óââyli itmese ma'nâda benî Âdem olmayup esfel-i maölúúün ile ipâret olursa revâdýr. Zîrâ ba'óý maölúúât-ý mu'allemenin óiss-i óayvâniyesine göre ma'rifeti vardýr ki, ma'lümdür “*Sübóâne men óalaúa'l-lâhu'l-baúar 'alâ sûreti'l-beþer*” manúúý üzere âúretde âdem sîretde óayvân-ı àayr-i mu'allem gibidir. Óayvân-ý mu'allem andan yegdür demek olur. İmdi bu miâüllü ki-mesnelere min vech-i cemî'-i hayvandan daöi edná olursalar câizdir.⁵²

Beyt-i âaliâ:

Bu bir sözdür óadíâ ile ki Úur'ân'ın arasında

Niceler eylemiş öökmi kelâm-ı Cibrîl'e ey cân

⁴⁷ anlamaz ise : anlamazlar H.

⁴⁸ bulunmamak gerek : bulunmaz H.

⁴⁹ Kur'an-ı Kerim , İsrâ /70.

⁵⁰ Subóânehu ve : - H.

⁵¹ Kur'an-ı Kerim, Bakara /31.

⁵² İmdi bu miâüllü ki-mesnelere min vech-i cemî'-i hayvandan daöi edná olursalar câizdir : - H

“Bu hadis ve Kur’an arasında bir sözdür. Bir çok kimse Cebrâil vasıtasıyla bu sözle hüküm vermiştir. Yani; Peygamberler Cebrail vasıtasıyla sözlü ve sözsüz vahiyler almıştır.”

Öaoret-i şeydüh bâlâda buyurduğı “*elfâô-ý óadíâ ve Úur’ân degildir*”, þimdi bunda “*Bu bir sözdür óadíâ ile ki Úur’ân’ın arasında*” dimeden maúâüdü óarf ve áavtla tekellüm olunmayan söz óadíâ ve Úur’an arasında o sözüñ ismi öikr olunur dimekdir.⁵³ İmdi þol söz ki óarf ve áavtla olmaya. Ve óadíâ ve Úur’ân arasında ol sözüñ ismi öikr oluna. Allâhu a’lem þek degildir. İlhâmdır ki hadis ile Kurân arasında ismi zikr olunur. Kemâ úâle’l-lâhu Te’âlâ: “*Fe elhemehâ fücûrahâ ve úúvâhâ.*”⁵⁴Ve kemâ úâle ‘Aleyhi’s-selâm fi’l-óadíâi; “*Úlhâmü’l-vaóyi ke-vaóyi’n-nebiyyi ve emââlühâ.*”⁵⁵

Ve Öaoret-i şeydüh: “*Niceler eylemiş óükmî kelâm-ı Cibrîl’e ey cân*” buyurduúlarıñdan mefhûm olunan budur ki, niceler óükm eylemiş ol Cenâb-ý Úzzetden ‘alâ úarúú’l-veââüa Cibrîl’e emr olunan vaóy olmak münâsibdir ki Cebrâil daóî enbiyâ ‘aleyhimüs’-selâma áüret-i melekiyyetle bilâ óarf velâ áavt i’lâm buyurduúu ola. Aókâm⁵⁶ammâ Öaoret-i şeydö, ol tecrübelerüh óükmünü redd eyleyüp o degildir demek görünür.

Zîrâ, Öaoret-i Cebrâil gâhîce⁵⁷ áüret-i benî Âdem ile muâavver olurdu. Nitekim eóadíâde meókûrdur ki: Öaoret-i Faòr-i kâinât ‘aleyhi efêalü’â-âalavât ve ekmelü’t-teóyyâta, gâhi áüret-i beþerde gelüp óarf ve áavtla tekellüm buyururlardı. Bu óod ma’lûmdur. Öyle olsa, “*Bu benim didigüm söz kelâm-ý Cibrîl daóî degildir. Benim murâdým bu sözden ancaú ilhâmdur.*” demek olur.

Beyt-i râbi’:

Daóî her áüretüh óarfine öz olmuş bu çâr üzre

‘Anââr-veþ odur cânâ görünür her biri yeksân

“Her suretin harfine dört þekilde öz olmuştur. Tıpkı anasır gibi her biri tek parça görünür.”

⁵³ dimekdir : - H.

⁵⁴ Kur’an-ı Kerim Şems/8.

⁵⁵ “Kime bir şey çok sevimli gelirse onu çok zikreder.”

⁵⁶ Aókâm : - N.

⁵⁷ gâhîce : aña nice H.

Öaoret-i þeyðüñ daði "her âüretüñ óarfine" didigi, ya'ni; bu söz didigimiz ilhâmdýr. "Bir âüretüñ óarfine" demek bu ki, ilhâmuñ âüret-i ôâhiresi dördür ki, dört âüretle muúayyeddür. Ve her bir âüret birer úayýddan ´ibâretdir ki; birisi, ilhâm-ý Rabbânîdür ve birisi ilhâm-ý melekîdür ve birisi ilhâm-ý úalbidür ve birisi ilhâm-ý nefsidür. Nitekim kütüb-i âüfiyyede mezkûrdur.

Her âüretüñ óarfine öz olmuþ âüret-i úuyûduñ her biri, birer óarfdan ´ibâretdür. Bunda óarfdan murâd ùaraf demek ola. Mecâzen ve ol "úuyûd-ý erba'anuñ her bir ùarafına öz olmuþ" dimesi eürafný óâvî olup "óáuúuat olmuþ bu çâr úzre" demek, aâl-ý ilóâmât úzre demek olur.

Öaoret-i þeyðüñ, "anââur-veþ odur cânâ" didigi ol öz olan ki, óáuúuat-ý ilhâmâtudur. Anââýr-ý erba'a-veþ baâiretle görünür. Her bir âüretüñ ùarafında yeksândur⁵⁸. Bu çâr anââýruñ daði fi'l-óáuika mâdde-i aâliyyeleri budur ki, eóâdiyyetden vaóâniyyete nüzül iden⁵⁹ nûr-ý Muóammedîdür ki⁶⁰; *levlâk*⁶¹ aña îþâret buyurulmuþdur.

Beyt-i hâmis:

Anuñ ger sen cüdâ itseñ bu gün bir óarfini cânâ

Yerinden nesne eksilmez görünür zümre-i ´irfân

"Eğer onun sen bir harfini ayırırsan, yerinden hiçbir şey eksilmemiş gibi ârifler zümresi görünür. Yani, yine de mefhum tam olarak anlaşılır"

Öaoret-i þeyðüñ, bunda úabiliyyet-i tefhîm ve tefehhüm⁶² olan ôât-ý mükerremlere öiüâben buyururlar ki, "Anuñ sen eger bir óarfini cüdâ itseñ, ya'ni þol þarûla ki, bir úaydýný úuyûd-ý erba'adan giderseñ el-ân yerinden nesne eksilmez." Buyurdugu meâelâ úuyûd-ý erba'anýñ bir iki ilhâmda nefsiyye úaydýdır. Ol nefsiyye úaydý óarf meââbesindedür⁶³. Ol óarf meââbesinde olan úaydý giderirseñ ol muúayyedâta óâvî olan ilhâm-ý

⁵⁸ Anââýr-ý erba'a-veþ baâiretle görünür. Her bir âüretüñ ùarafında yeksândýr : - N.

⁵⁹ iden : - H.

⁶⁰ Muóammedîdir ki : Muhammedendir ki N.

⁶¹ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/164.

⁶² tefehhüm : - H.

⁶³ "úuyûd-ý erba'adan giderseñ el-ân yerinden nesne eksilmez." Buyurdugu meâelâ úuyûd-ý erba'anýñ bir iki ilhâmda nefsiyye úaydýdır. Ol nefsiyye úaydý óarf meââbesindedir : - ki harf mesabesindedir N.

mu'laúa nouâân gelmez. “*Yerinden nesne eksilmez*” buyurduâi ihte budur. Ve “*görünür zümre-i 'irfân*” buyurduâi ancaú zümre-i irfâna óafi degildür. Anlar nûr-ý baâiretle görürler demek olur.

Ve câiz ki, aõñradan kitâblara⁶⁴ sehv olup ‘görünür’ taórîr olmuþ ola. Zirâ Òaøret-i þeyð, “*Görürler zümre-i 'irfân*” deyu taórîr itmek gerek.⁶⁵ Zirâ aña münâsibdür.

Beyt-i sâdis:

İkinci óarfi kim başın alup gitse aradan ger

Anuñ kim äanmañız tâ kim iriþür derdine nouâân

“*Eğer ikinci bir harf de ayrılıp gitse yine bir eksiklik olmaz. Mânâ tam olarak yine anlaşılır.*”

Òaøret-i þeyðüñ, bunda “*ikinci óarfi kim başın alup gitse aradan ol*” buyurduâi⁶⁶ ayný sebâúda þeró olunan gibidir. “*Başın alup gitse demek*” ya’ni bir úaydý kim meselâ kalbîdir ki⁶⁷ ilhâm-ý úalbî dinür. Ol kayd giderse óaúúatde ol úuyúð-ý erba’ayý câmi’ olan ilhâm-ý mu’laúa nouâân irüþür óann itmek demek olur. Dördü daði kemâ-kân dururlar⁶⁸. Meâelâ, bir çardaúýñ eürâf-ý erba’asý úuyúð-ý erba’a ile muúayyed olsa bir ñarafına, ñaraf-ý þarú ve bir ñarafına äarbî ve bir ñarafına þimâlî ve bir ñarafına cenûbî kitâbet olunmuþ olsa, ba’dehü ol çardaúýñ óurúf-ý úuyúðlarýný birer birer silseñ ve giderseñ anýñ eürâf-ý erba’asýna nouâân üârî olur mu. Ve úýâ ‘alâ hâzâ. Buna daði nouâân lâóúú olmaz.

Beyt-i sâbi’

Olup üçler gibi äâyib anuñ üç óarfi ger gitse

Yine cânâ ñurur dördü yerinde bil ki ey iðvân

“*Eğer üç harfi birden kaybolup gitse yine de dört harf (unsur) yerindeymiþ gibi mânâ tam olur.*”

⁶⁴ kitablara : - N.

⁶⁵ deyu tahrir itmek gerek : ya’ni ehl-i irfan tahrir itmek ihtimali vardır N.

⁶⁶ buyurdugu : dimesi N.

⁶⁷ meselâ kalbîdir ki : - H.

⁶⁸ dördü daði kemâ-kân dururlar : kemâ-kân dördü daði dururlar H.

Òaøret-i þeyðüñ, ebyâtuñ óaþvine getürdügi kelimât-ý merâübeleri âûretâ müteòâlifetü'l-me'ânidür. Velâkin berâ-yý vezn içün⁶⁹ câizdir. Fi'l-óáuîúa müteòâlif degillerdür. Þimdiki óalde þeró olunan beytüñ âadrında ve óaþvinde vâki' olan kelimâtý ki “*Olup üçler gibi ââyib anuñ*”⁷⁰ üç óarfî” buyurduàu gibi⁷¹ sebâúında olan beytüñ, “*ger sen cüdâ itseñ bu gün bir óarfîni*” buyurduàu ve “*ikinci óarfî ger baþýn alup gitse*” buyurduúлары kelimâtuñ ma'naları birdir. Ve birbirlerine muââyir me'ânî iótimâli youdur. Evvelâ bir óarfîni giderseñ, ââniyen, iki óarfîni, kezâlik üç harfîni⁷² dört óarfîni giderseñ bu úuyûd-ýerba'a gitmek ile ilhâm-ý muúlaúa nouâân gelmez dimekdür. Bu mýârâ'úñ daði sebâúýnda þeróí gibidir. Þerhe óâcet youdur.

Beyt-i sâmin;

Íderse birbirinden ger anuñ dördi daði àaybet

Olur maóbûb-ı meknûnı yine dört üzre çâr-erkân

“O harflerden dördü de kaybolursa yine de harfler tam varmış gibi mânâ oluşur.”

Òaøret-i þeyðüñ, bu beytüñ þaír-ý evvelinde buyurduàu kelimâtuñ mefhûmı ma'lûmdur kerrâtle⁷³ ôíkr olundu. Velâkin “*olur maóbû-ý meknûnı*” buyurduúлары terkîb ü tavâifî 'acâ'ib ma'nidâr düþmüþdür. O maóbûb-ı meknûn ki ilhâmdur. Faraôâ bir bir maóbûb-ý zîbâ meââbesindedür. Ol maóbûb çehâr úuyûd ile muúayyed bir ðayme-i müdevvere içinde otursa ki ol ðaymeniñ bir ðarafý emâmü'l-ðayme ve bir ðarafý ðalfü'l-ðayme ve bir ðarafý yemînü'l- ðayme ve bir ðarafý þimâlü'l-ðayme í'tibâr olunsa. Ol ðaymeniñ içinde olan mahbûb anuñ⁷⁴ rûhý menzelesinde olur. Ve ol çâr 'unâurla terkîb olunan cesed gibi olur pes.

Ímdi ol ðaymeniñ eürâfýnda olan úuyûd-ý erba'a birer birer gitseler yaòud cümlesi⁷⁵ birden gitse o maóbûb ki ol maóbûbuñ ôâtýdyr. Yine çâr 'unâur üzre ber úarârdýr. Ve bunuñ mâ-verâşý úâl ile tefhîm olunmaz, óâle

⁶⁹ içün : - H.

⁷⁰ anuñ : dilâ N.

⁷¹ gibi : - N.

⁷² harfîni : - H.

⁷³ kerrâtle : ki tekrâr H.

⁷⁴ içinde olan mahbûb anıñ: - H.

⁷⁵ cümlesi : hepsi N.

muóatâcdýr. Zîrâ bunuñ sýrrý ´arþ-ý a´lâya sed çeker. Ol sýrrý ´arif-i bi´l-lâh olanlar⁷⁶ bilür. Zîrâ ki anlar, mâhiyyet-i eþyâya ve óaúúat-i nefse ´ariflerdir. Kemâ úâle'n-Nebiyü ´Aleyhi'â-âalâtü ve's-selâm: “*Men ´arefe nefsehü feúad ´arefe rabbehü.*”⁷⁷

Beytü't-Tâsi´

´Aceb naôm eyledüñ Naúþî bu ma´nâ-yı mu´ammâyı

Úanı bir ´aúl-ı evvel kim ider bu remzüñi iz´ân

“*Ey Nakşî, sen nasıl böyle bir muammâ şiir yazdın. Ancak bundaki rumuzu bir akl-ı evvel sahibi çözebilir.*”

Öaoret-i þeyò, kendüye òiüâb-ý müsteüâb ile buyurlar ki; “*Gerçi⁷⁸ ey Naúþî naôm eyledüñ bu ma´nâ-yı ma´hüdeyi mu´ammâ yönünden, velâkin kaný bir ´aúl-ý evvel kim*” demekden murâdları ya´ni “*Úanı bir ââóib-ý ´aúl-ý kül*” demek ola. Bu maóalde, zîrâ ´aúl-ý evvel ve rûó-ý evvel ve nûr-ý evvel ve úalem-i evvel Öaoret-i Peyâamber ´Aleyhi'â-âalâtü ve's-selâmýñ evâaf-ý maóâüâyyelerinden dûr ide bu remzi. Ki ió´ân buyurduúları ´alâ vechi't-ta´miyye eyledüğüñ ma´nâyý ki maóbüb-ý meknûnı meââbesindedir. Aný ferâset ve kiyâset ile ya´nî mu´âvenet-i ´aúl-ý küll ile tefehhüm ideler dimekdir. Nitekim bâia-i kevn ü mekân faòr-i ´âlem Mustafâ ´aleyhi efdalü's-salavât ve ekmelü't-tahiyyât⁷⁹ óaoretleri fi'l-óaúikâ maóbüb-ý meknûnı olduâi gibi ki: “*Men ra´ânî feúad rae'l-Óaú*”⁸⁰ buyurmuþlardýr.

Zübdetü'l-´arifin ve ´umdetü'l-kâmilü'l-mükemmilîn ââhib-i Muóammediyye şerif, Muóammed Efendi⁸¹ Kuddise sýrahu'l-´azîz óaoretleri buyurur ki;

“*Eyâ server-i maóbüb-ý mine'l-ibn ile'l-ibn.*”

Maóbübdan murâdlarý⁸² ma´lûmdur ki Öaoret-i Muóammed aleyhi's-selâmdır. Ammâ óaúúat-i Muóammediyye (A.S.)'ı bilmek ehlu'llâha⁸³

⁷⁶ olanlar : olan ehl-i irfân N

⁷⁷ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/262.

⁷⁸ gerçi : - N.

⁷⁹ Mustafâ ´aleyhi efdalü's-salavât ve ekmelü't-tahiyyât : ´Aleyhi'â-âalâtü ve's-selâm óaoretleri H.

⁸⁰ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/327.

⁸¹ Şerif : - H; Muóammed Efendi : - N.

mevûüfdur. Nâ ehle degil anı ehlu'llâh olan zât-ı mükerrerler bilür.⁸⁴ Zîrâ ol ôât-ý mükerrerler⁸⁵ sýrr-ý Muóammed 'Aleyhi's-selâma maóhar-ý ma'ânî olmuþlardýr.

Fa'teúidü yâ iövân key tüäallü 'alâ ma'rifeti ehli'l-'irfân bi-'inâyeti meliki'l-mennân va'llähü'l-müste'ân ve 'aleyhi't-tükelân. ⁸⁶Temmet

2.1. Eserin Muhtevası

Bu çalışma Nakşî'nin bir mu'ammâsının şerh yoluyla çözülmesidir. Başta da belirttiğimiz gibi, hem halk edebiyatında hem klasik edebiyatta, hem de tasavvuf edebiyatında örnekleri bulunan mu'amma, edebiyatımızda bir ismi sormak için bilmece şeklinde düzenlenmiş şiirlerdir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, mu'ammalar öncelikle Allah'ın adlarını sormak için düzenlenmiş oldukları halde sonradan kişi adları için de düzenlenir olmuşlardır.⁸⁷ Nakşî de bu mu'ammâsında Allah adını sormaktadır.

A-L-L-A-H adı şiirde muammâ olarak sorulmaktadır. Arapça, ء-ل-ل-ا-ه harfleri ifade edilerek sorulan ismin bulunması istenmektedir. Ayrıca Nakşî bu mu'ammâsında ağıdalı ve bilmeceli bir dil kullanmaktadır.

Anuñ ger sen cüdâ itseñ bugün bir óarfını cânâ

Yerinden nesne eksilmez görünür zümre-i 'irfân

Eğer sen onun bir harfini ayırırsan, yerinden hiçbir şey eksilmemiş gibi ârifler zümresi görünür; yani yine de mefhum tam ola-

⁸² murâdları: murâd-ı şerifleri N.

⁸³ ehlu'llâha : ehline N.

⁸⁴ Nâ ehle degil anı ehlu'llâh olan zât-ı mükerrerler bilür : - H.

⁸⁵ ol ôât-ýmükerrerler : anlar N.

⁸⁶ N nüshası vr 5a'da şu dua ve hatime kısmı vardır; "Elhamdülillahi'llezi teyessera lenâ'l-itnâm. Ve's-sal'âtü ve's-selâmü alâ seyyidînâ ve mevlânâ hayru'l-enâm. Ve 'alâ âlihi ve sahbîhi'llezîne hüm zevî'l-ikrâm. Ve 'alâ men tebi'ahüm mine'l-mü'minîne ile yevmi'l-kıyâm. Siyyemâ 'alâ men nazara fi hâzâ min üli'l-ifhâm. Sevvedehü el-fakîrül-hakîrüd-daif İsmail bin İbrâhim Balkesrî min telâmizi Şeyh el-ma'rûf Ömer el-Vasfî ğafera'llahü lehümâ veli vâlideyhimâ veli cemî'l-mü'minîn. Fî sene hams ve selesîn ba'de mi'eteyn ve elf (1235). Temmet.

⁸⁷ Muammâ hakkında geniş bilgi için bkz., M. Cavid Baysun, "Muammâ", *İA*, İstanbul 1993, VIII/435-438; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 392-393; Agah Sırrı Levend, *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Ankara 1962, s. 94-95.

rak anlaşılır. Diyerek (الله) lafzından ا (elif) giderse geriye (الله = Lillâh=Allah için), kalacağını ve mefhumun yine tam olarak anlaşılacağını söylüyor.

İkinci óarfi kim başın alup gitse aradan ger

Anuñ kim āanmañız tâ kim irişür derdine nouāân

“Eğer ikinci bir harf de ayrılıp gitse yine bir eksiklik olmaz. Mânâ tam olarak yine anlaşılır.” Diyerek, (الله) lafzından ا (elif) den sonra ikinci harf olan ل (lâm) giderse geriye (الله = Lehü= O'na), kalacağını ve yine mânânın tam anlaşılacağını ifade ediyor.

Sonra da;

Olup üçler gibi āâyib anuñ üç óarfi ger gitse

Yine cânâ ùrur dördü yerinde bil ki ey iövân

“Eğer üç harfi birden kaybolup gitse yine de dört harf (unsur) yerindeymiş gibi mânâ tam olur.” Diyerek, üçüncü harf olan ل (lâm) ın da gitmesiyle geriye (الله =Hu= O) kalacağından yine Allah mânâsının anlaşılacağını söyleyerek mu'ammâsını oluşturuyor.

İderse birbirinden ger anuñ dördü daòi āaybet

Olur maóbûb-ı meknûnu yine dört üzre çâr-erkân

“O harflerden dördü de kaybolursa yine de harfler tam varmış gibi mânâ oluşur.” diye söyleyerek, bu harflerin hepsinin gitmesiyle de yine Allah'ın var olacağını belirtiyor. Müellif de şerhinde bunu, bir çardağın dört bir tarafına yazıyla doğu, batı, güney ve kuzey yazsan sonrada bunları birer birer silsen o çardağın bu yönlerde bakan taraflarına bir zarar gelmez” diyor. Aynen bu örnekte olduğu gibi Nakşî, Allah'ın varlığı da kelimelere ve harflere bağlı değildir, onlar olmadan da O vardır, o halde bu kimdir, diyerek Allah ismini sormuş oluyor.

2.2. Dil ve Üslup Özellikleri

Zâtî bu şerh çalışmasında oldukça sanatlı ve ağır bir dil kullanmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerin yanı sıra bu dillerde birçok tamlama da şerhte yer almaktadır. Eserin baş tarafında ve sonunda mütevâziyâne diyebileceğimiz dua cümleleri bulunmaktadır.

Ayrıca şerh esnasında Nakşî'nin şiirinin metni verildikten sonra, “*Öaoret-i peyöüñ, bunda....*(vr. H/2a), *Öaoret-i peyöüñ, ebyâtuñ óaþvine*

getürdüğü... (vr. N/4a)” diye başlayan cümlelerle beytin şerhine başlanmıştır. Şerh çalışmasında şiirde kullanılan edebî sanatlar konusuna hiç vurgu yapılmamıştır. Sadece açıklamalarla mu’ammânın çözülmesi amaçlanmıştır.

Zâtî, dönemin diline uygun olarak, bu şerhte ağır ve ağıdalı bir dil kullanmıştır. Çalışmada müellifin ilmi seviyesinin ipuçlarını da içeren Arapça, ve Farsça kelime ve tamlamalar ön plana çıkmaktadır.

“*Mâ yetalaffaôu bihi’l-insân úalilen ev keâiran ev ma’neviyyen ev óaliyyen...*”, “*úaydýný úuyûd-ý erba’adan gidersen el-ân yerinden nesne eksilmez.*”

2.3. Âyet ve Hadisler

Tasavvufî şiirin en önemli kaynakları Kur’an-ı Kerim âyetleri ve hadislerdir. Şairler tarih boyunca bu iki kaynağı hem doğrudan iktibas yaparak hem de telmih yoluyla kullanmışlardır. Bundan asıl amaç, sözü süsleyerek mânâyı güçlendirmek ve okuyucunun haz almasını sağlamaktır. Zâtî de yaptığı şerh çalışmasında üç âyet ve beş hadis kullanmıştır.

2.3.1. Âyetler

1- Leúad kerremná benî Ademe. “Şanımlı için biz Adem oğullarını şerefli kıldık.”⁸⁸

2- Ve ´allamnâ Âdeme esmâ’e küllehâ. “Biz Adem’e isimlerin hepsini öğrettik.”⁸⁹

3- Fe elhemehâ fücûrahâ ve úaúvâhâ. “Sonra da nefse günahını ve takvasını verene yemin olsun.”⁹⁰

2.3.2. Hadisler

Zâtî yine aynı şekilde şerhinde hadislerden iktibaslar yapmış ve hadis kavramını beyitlerde telmih yoluyla kullanmıştır. Çalışmada iktibas veya telmih yoluyla zikredilen hadisler şunlardır:

1- Men ´arefe nefsehü feúad ´arefe rabbehü. “Kim nefsinin bilirse Rab-bini de bilir.”⁹¹

⁸⁸ Kur’an-ı Kerim İsra/70

⁸⁹ Kur’an-ı Kerim Bakara/31

⁹⁰ Kur’an-ı Kerim Şems/8

2- Men ra'ânî feúad rae'l-Óaú. "Beni gören Hakk'ı görmüştür."⁹²

3- Levlâk, müellif bu hadisi bir kelimesinden iktibas yoluyla kullanmıştır. "Sen olmasaydın ey Muhammed ben bu âlemi yaratmazdım."⁹³

Ayrıca müellifin hadis olarak verdiği şu iki metin de vardır. Ancak bu metinlere hadis kaynaklarında ulaşamamıştır.

1- Ýhâmü'l-vaóyi ke-vaóyi'n-nebiyyi ve emââlühâ. "İlham, Peygamberlere gelen vahiy gibidir."

2- Men eóabbe ileyhi şey'en ekaera öikrahü."Kime bir şey çok sevimli gelirse onu çok zikreder."

4. Sonuç

Tasavvufî şiir geleneğinden gelen ve didaktik tarzda şiirler nazmetmiş olan Nakşî Ali Akkirmânî'nin *Dîvân*'ında birçok mu'ammâ bulunmaktadır. Onun, *Allah* adını sormak için yazmış olduğu çalışmamıza konu olan muammâ da Zatî Süleyman Efendi tarafından şerhedilmiştir. Kütüphanelerde yazma halinde bulunan bu eserin iki nüshasını tesbit edip transkripsiyon ve değerlendirmesini yaparak ortaya koymuş bulunuyoruz.

⁹¹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II/262.

⁹² Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II/327.

⁹³ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II/164.